

לי יאורי ואני עשיתיני

לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך: (שמות ז טו).¹

דבר ואמרת כה אמר ה' אלהים הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרב בתוך יאורי אשר אמר לי יארי ואני עשיתיני: (יחזקאל כט ג).²

אבן עזרא שמות פרק ז פסוק טו – יוצא לראות ולהתבשם מגודל היאור

"לך אל פרעה בבוקר" - מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב, כי אז יגדל היאור, לראות כמה מעלות עלה. וצוה השם למשה שילך בבוקר, ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. וצוה לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו, כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם.³

מסכת מועד קטן דף יח עמוד א – פרעה אמגושי היה

ואמר אביטול ספרא משמיה דרב פפא: פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה, שנאמר: "הנה יצא המימה וגו' (שמות ו טו)".⁴

רמב"ן שמות פרק ח פסוק טו – בפומבי, לעיני המצרים

ואמר במקצת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה בעת צאת המלכים בבוקר להשתעשע על המים, וצוה הקב"ה למשה שילך שם. והטעם, כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו.⁵ וזה טעם ונצבת לקראתו (לעיל ז טו), והתיצב לפני פרעה (פסוק ז), שיעמוד כנגדו ביד רמה. וכן במכת הערוב נאמר: השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה. ובברד (להלן ט יג) השכם בבקר והתיצב לפני פרעה, והוא גם כן בצאתו המימה. כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם, כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו. והנה יתרה אותו לעיניהם אולי

¹ פעמיים מצטווה משה לצאת לקראת פרעה בבוקר ולפגוש אותו על יד היאור. פעם כאן, לפני מכת דם, ופעם שנייה בפרק ח פסוק טז, לפני מכת הערוב ולאחר שהחרטומים הודו במכת כנים שאצבע אלהים היא, ככתוב שם: "השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה".

² הקשר בין ההפטר והפרשת השבוע לא תמיד ברור ולפעמים הוא קשור ב"חוט השערה" ובנוי כולו על אזכור קצר, על מילה, אות שתיים, בפרט בפסוק הראשון. ראו למשל, פרשת שמות משבוע שעבר שבה כל הקשר הוא "הבאים ירש יעקב" ו"הנדהים בארץ מצרים" ועיקר הפרק אינו ממין הפרשה. ראו גם הפטרת ופרשת ויחי, הפטרת וירא ועוד. מה שאין כן בפרשתנו, שבה גם אם אין קשר ספציפי למכה זו או אחרת, הקשר הכולל העולה מהיחס למצרים בפרשה ובהפטר הוא ברור. נבואת יחזקאל מנבאת על חזרה בעתיד על מה שכבר אירע בעבר למצרים הממלכה היהירה והמתנשאת.

³ פרעה יוצא פעם-פעמיים בשנה לחזות בגאות היאור בחודשי הקיץ (בעקבות הפשרת השלגים במקורות הנילוס). אך עפ"י רשב"ם הייתה זו יציאה תכופה יותר - יומיומית: "הנה יוצא המימה - כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה". וכך גם חזקוני בפירושו: "כדרך בני אדם המשכמים בבוקר ורוחצין ממימי הנהר להאיר עיניהם" והוא מוסיף גם תיאור מאד ציורי של פרעה היוצא לטייל ולצייד בוקר: "לטייל ולצוד שם עופות ע"י גץ (נץ?) שנושא על ידו כשאר מלכים, ושם תמצאנו פנוי לדבר עימו". פרעה יוצא לסייר בממלכתו או לפוש ולהתרווח, ודווקא שם יחכה לו משה ויכה את היאור - את מקור הנאתו וקורת רוחו כאדם וכשליט - לעיניו.

⁴ וכך גם מובא, כנראה בעקבות הגמרא, בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לפסוק שלנו. רש"י מביא שני פירושים למילה אמגושי. האחד שהיה מגדף ועושה עצמו אלוה והשני שהיה מכשף. את הראשון נראה בהרחבה בהמשך. ובאשר לפירוש השני, מכשף, ראו הרחבתו בפירוש שטיינזלץ שם: "מקור המילה הוא בפרסית הקדומה magnus ... האמגושים היו מצד אחד מנציגיה של הכת הפרסית ולכן נתפסו כמייצגי עבודה זרה ... ומצד אחר היו נחשבים כמכשפים ורמאים הלוחשים נוסחת כישוף שהם עצמם אינם מבינים". וכישוף זה קשור בדרך זו או אחרת למים. משה מתייצב לפני מי שאומנותו בכישוף ומראה לו אות אמיתי ממטה האלהים. זה הרעיון לצאת לקראת פרעה המימה ולהתייצב מולו על שפת היאור, מקום בו הוא עוסק בכשפים. עניין זה מחזיר אותנו לתחילת השליחות של משה בעת שהוא מתייצב מול פרעה בארמונו ועושה לפניו את אות הנחש והמטה. וכבר אמר על כך המדרש בשמות רבה ט ו: "ויקרא פרעה לחכמים ולמכשפים - באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת ואומר להם: כך אותותיו של אלהיכם? בנוהג שבעולם, בני אדם מוליכין פרקמטיא למקום שצריכין לה. כלום מביאין מוריים לאספמיא? דגים לעכו? אין אתם יודעין שכל הכשפים ברשותי הן?! מיד שלח והביא תינוקות מן אסכולי שלהם ועשו אף הם כך. ולא עוד אלא קרא לאשתו ועשתה כך ... ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן - מהו גם? אפילו התינוקות של ד' וה' שנים קרא ועשו כך". ראו הדף שהקדשנו לנושא זה **תנו לכם מופת** בפרשה זו. אז מה החידוש במפגש עם פרעה על יד היאור? מה ישכנע אותו כאן שלא שכנע אותו קודם? כיצד בכלל ניתן לשכנע אמגושי שעוסק בכשפים ולהטוטים? שהקסם שלך "גדול יותר"? אגב, גם הביטוי להולך תבן לעפריים מקורו בעניין זה. ראו גם תנחומא (בובר) וארא סימן יב שהוא המקבילה לשמות רבה שהזכרנו כאן.

⁵ לא יפחד ממנו. ולא מהקהל המצרי שמלווה את יציאת פרעה ליאור כפי שרמב"ן ממשיך לבאר.

יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להיענש. אבל בשאר המכות די בהתראת המלך, ועל כן נאמר בהן: בוא אל פרעה (שמות ז כו, שם ט א, י א), שיבוא אל היכלו.⁶

מדרש תנחומא פרשת וארא סימן יג – הכאת היאור שהמצרים סגדו לו

"לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה וגוי' כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם" - למה לקו המים תחילה בדם? מפני שפרעה והמצריים היו עובדין ליאור. אמר הקב"ה: תכה אלוהו תחילה לפניו ואחר כך עצמו. משל הדיוט אומר: מחו אלהיא ויבהתיך כומרוא.⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן טז – שליטים שעשו עצמם אלוה

"ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה" (שמות ט יג) ... זהו שאומר הכתוב: "שִׁיתָה ה' מוֹרָה לְהֶם יַדְעוּ גוֹיִם אֲנֹשׁ הַמָּה סָלְהָ" (תהלים ט כא)⁸ ... לפי שהן עושין עצמן מריות, הודע להם שאתה אדון על כולם ... ידעו גוים שהן אנוש, והן עושין עצמן אלוהות. חירם מלך צור עשה עצמו אלוה ... הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם ... נבוכדנצר עשה עצמו אלוה ... הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם ... ויואש עשה עצמו אלוה ... מיד הודיעו הקב"ה שהוא בשר ודם ...⁹

פרעה עשה את עצמו אלוה, שנאמר: "יען אמר לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כ טו). אמר: אני הוא שבראתי את עצמי. מיד הודיעו שהוא בשר ודם. אמר הקב"ה: בשביל שעשה את עצמו אלוה, הודיעו שהוא בשר ודם. הרי הוא יוצא לדרכו ולצורכו בבוקר, אחוז בו והודיעו שהוא בשר ודם. מה עשה משה? מיד כשא"ל הקב"ה: השכם אל פרעה, אחז בו משה. אמר: הנח לי שאעשה צרכי ואחר כך אני מדבר עמך. אמר משה: יש אלוה שהוא עושה צרכיו? לפיכך אמר לו הקב"ה: "השכם בבוקר" והודיעו כי הוא בשר ודם.¹⁰

⁶ פירוש רמב"ן זה הוא על הפסוק השני, לפני מכת ערוב ולא על הפסוק הראשון כפירוש אבן עזרא, רשב"ם וחזקוני. רמב"ן מדגיש את המיוחד במכת ערוב (והברד) שיש בהן עונש לבני אדם וכן את מכת דם שהייתה ראשונה. כמו כן הוא מדגיש את "דעת הקהל המצרית" שמשה מנסה לעורר בתקווה שהיא תלחץ על פרעה לשנות את דעתו. כפי שאמנם אירע במכת בכורות, ככתוב בשמות יב ל-לג: "וַתְּהִי צִעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת ... וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כָּלֵנוּ מֵיָמִים". ואם יורשה לנו להוסיף נופך משלנו, אפשר שמיקומו של פירוש רמב"ן על הפסוק השני בו מוזכר "הנה יוצא המימה", לפני מכת ערוב, ולא על הפסוק הראשון לפני מכת דם (ראו הערה 1 לעיל), אינו בכדי ולא מגע ידם של המלכה"דים. כך אולי עונה הרמב"ן לשאלה ששאלנו לעיל: איך אותות מכחישים כשפים. התשובה היא שכאן מדובר לאחר מכת כינים עליה אמרו חרטומי מצרים "אצבע אלהים היא". עכשיו כבר גם פרעה האמגושי אולי ישתכנע. פלוס "דעת הקהל המצרית" כאמור.

⁷ תרגום: "הִכָּה בְּאַלְהִים וּלְקוֹ הַכְּמָרִים". למה מצטווה משה לצאת לקראת פרעה המימה? למה חשוב הודיעו לפרעה על המכה הבאה, בין אם היא קשורה ביאור (דם וצפרדע) ובין אם לאו (ערוב), דווקא על שפת היאור? כי היאור הוא סמל הכח והעוצמה של מצרים, הוא אלהי מצרים. ראו רש"י על הפסוק ביחזקאל כ ט ג: "לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה על ידי יאורי נילוס הוא ... איני צריך לעליונים כי יש לי יאורי מספיק כל צרכי". וכן פירוש רד"ק שם: "לי יאורי - המשקה אותו וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואיני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה. ואני עשיתיני - אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי ... ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול". ראו גם רש"י על הפסוק בתהלים קי ז: "מנחל בדרך יתה - מנילוס הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש - היה משתבח ומתפאר בגודלו". את העוצמה, הרהב והביטחון עד כדי האלהה האלה צריכים להכות ולשבור. ואם נחבר לדברים אלה את פירוש רמב"ן לעיל, אז חשוב גם שכל זה ייעשה בנוכחות ההמון הפשוט, "עמך מצרים", ולא רק המיוחסים והכמרים. אולי הם יצעקו שהמלך הוא עירום ואלוהיו הוא מקסם שוא.

⁸ ראו פירוש רש"י על הפסוק: "מורה - מרות ועול ... ידעו גוים - שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת". וכך בדומה גם רד"ק: "ידעו שהם אנושים ואין להם כח כנגד האל", והוא מציע לקרוא את המילה "מורה" כ"מורא". נראה שדרשת הפסוק להלן בתנחומא תואמת בהחלט את פשט הפסוק.

⁹ ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דשירה פרשה ח: "מי כמוכה באלים ה' - מי כמוך באלו שקורים עצמם אלוהות. פרעה קרא עצמו אלוה, שנאמר: יען אמר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ ט ג), וכן סנחריב, שנאמר: מי בכל אלהי הארצות וגוי' (מלכים ב יח לה), וכן נבוכדנצר, שנאמר: אעלה על במתי עב אדמה לעליון וגוי' (ישעיה יד יד) וכן נגיד צור, שנאמר: בן אדם אמר לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך ותאמר אל אני וגוי' (יחזקאל כ ב)". ובמדרש שלנו יצא סנחריב ונכנס יואש מלך יהודה שאיננו גוי, ועפ"י ספר מלכים היה מלך אשר עשה הישר בעיני ה' (ראו מלכים ב יא, אך לעומתו דברי המים ב כד). ראו במדרש שם: "ואחרי מות יהוידע (הכהן) ... אמרו לו אלוה אתה, אילולי שאתה אלוה לא היתה עושה שש שנים בבית קודש הקדשים, כהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת, והיו הכל מתפללים עליו שיכנס בשלום, ואתה עשית שש שנים, אילולי שאתה אלוה לא היתה ח', באותה שעה קיבל מהם, שנאמר אז שמע המלך אליהם". כל זה הוא ענין לדף נפרד ומיוחד, ואנו נתמקד בפרעה.

¹⁰ מדרשים רבים מתקלים בפרעה ו"תופסים אותו במכנסיו". ראו תנחומא פרשת וארא סימן יד: "ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה. למה היה יוצא המימה? לפי שהיה אותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא המימה בהשכמה שלא יראוהו בני אדם שעומד בקלון. לכך אמר הקב"ה למשה עמוד בהשכמה - בשעה שהוא נצרך תפוש אותו". וכן הוא בשמות רבה ט ח בתוספת של המקלהנחש: "כבד לב פרעה - א"ל הקב"ה רשע בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד עליך ... לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה - לא היה יוצא אלא המימה בבוקר. לפי שאותו רשע היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר. בשעה שהוא נצרך תפוש אותו. והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך, כדי שיתירא ממנו". תוספת זו של המקלהנחש מוכיחה שהמדרש דורש את הפסוק הראשון שהבאנו, לפני מכת דם, בו מוזכר המטה של משה. אבל מה משמעותה? האם זו הפחדה בעלמא, או שיש למקלונחש תפקיד גם בעשיית הצרכים ובהאלהת פרעה

מדרש אגדה (בובר) שמות פרק ח סימן טז – פרעה מסביר את עצמו

"השכם בבקר והתיצב וגו' " - לפי שאותו הרשע משתבח ואומר שאינו יוצא לנקביו שהוא אלוה, לכך אמר: "הנה יוצא המימה" בהשכמה והוצרך לגדולים. מיד משה הלך ואחזו. אמר לו: הנח לי שאעשה צרכי ואחר כך אדבר עמך. אמר לו: וכי יש אלוה שהוא צריך לנקביו? אמר לו: וכי אני אלוה? אמר לו: אם אין אתה אלוה ולמה תשבח עצמך בזה? אמר לו: ולפני מי משבח עצמי? אמר לו: לפני המצרים. אמר לו: אותם שוטים הם ואינן בחשבון בני אדם, כי אם בחשבון חמורים, שנאמר: "אשר בשר חמורים בשרם" (יחזקאל כג כ).¹¹

בראשית רבתי פרשת מקץ עמוד 198 – לימוד מוסר מפרעה

"והנה מן היאור" - בחלום כתוב שהרעות היו מן היאור עולות כשם שכתוב בפרות היפות, שנאמר: "וְהָיָה מִן הַיָּאֵר עֹלֹת לְעֹת שְׁבַע פְּרוֹת פְּרוֹת מִרְאָה וּבְרִיאַת בְּשָׂר ... וְהָיָה שְׁבַע פְּרוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיָּאֵר רְעוֹת מִרְאָה וְדָקוֹת בְּשָׂר וְכוּ' " (בראשית מא ב-ג).¹² וכשספר פרעה החלום ליוסף, את מוצא בפרות היפות: "והנה מן היאור עולות שבע פרות בריאות בשר וכו' " (בראשית מא יח), אבל בפרות הרעות לא הזכיר מן היאור, שנאמר: "והנה שבע פרות אחרות עולות אחריהן דלות ורעות תואר וכו' " (שם שם יט). ללמדך, שפרעה חלק כבוד לאלוהו והזכירו על הטובה וכסהו על הרעה. ומנן שהיאור אלוהו? שנאמר: "אשר אמר לי יאורי" (יחזקאל כט ג). ומה פרעה הרשע חלק כבוד לאלוה שאין בו ממש, נגד הקב"ה לא כל שכן! דא"ר אלעזר בן פדת: אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, שנאמר: "ויקרא אלהים לאור יום" (בראשית א ה) ואינו מזכיר שמו על החושך, שנאמר: "ולחשך קרא לילה".¹³

שמות רבה פרשה ח סימן א, ב – נתתיך אלהים לפרעה

"ויאמר ה' אל משה: ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז א) ... מלך בשר ודם אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא ואם נקראין בשמו ממימים אותו. והקב"ה קרא למשה בשמו, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה"! אמר לו הקב"ה למשה: פרעה הרשע עשה עצמו אלוה, שנאמר: "לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט ג), לפיכך יראה אותך ויאמר שזה אלוה. ... לפיכך אמר לו הקב"ה למשה: "ראה נתתיך אלהים לפרעה". למה? "כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם" (קהלת ה ז) - לך ועשה מי שעשה עצמו אלוה, שחץ בעולם, על שהגביה עצמו.¹⁴

את עצמו? כך או כך, מדרשים אלה בזים לפרעה ומציירים אותו כדמות נלעגת ונקלית. לעומתם, ניתן להעמיד קבוצה נכבדה של מדרשים הדנים בצורך לחלוק כבוד למלכות פרעה ולא לזלזל בו. ראו דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשה זו.

¹¹ לרגע נראה כאילו מדרש זה הולך בדרך קודמיו, אך יש בו תפנית מעניינת, בה יוצא פרעה באופן מתוחכם אם לא חיובי. כאילו פרעה אומר למשה: אתה מבקש להנהיג עם? חייך שעוד תלמד את סוד ההנהגה. מנהיג חייב להעצים עצמו ולשמור על מרחק מנתניו. (ראו דברינו [משל הטבח והשר](#) בפרשת בלק). אני אינני באמת מאמין שאני אלוה, אומר פרעה. אבל זו הדרך היחידה להנהיג בני אדם שרבים מהם אינם אלא חמורים ... מה פשר "סניגוריה" זו על פרעה? האם אנו שומעים כאן הד סמוי של היחס למלוכה בישראל, או שמא 'הבנה' מסוימת לשלטון רומא/יוון בימי הדרשן? האם הוא מתווכח עם הדרשה הקודמת וכל אלה שמגנים את פרעה על היותו "בשר ודם" המתיימר להציג עצמו כאלוה וטוען שאלה דרכי השלטון? כך או כך או כן, נראה שדרשה זו מביעה רעיון פוליטי מעניין ביותר, כולל דעתם האמתית של השליטים על נתניהם.

¹² היינו שלא רק הפרות הבריאות עלו מן היאור, כי אם גם הפרות הרעות.

¹³ גם מרשע כפרעה שעשה עצמו אלוה ניתן ללמוד מוסר ולקח, עד כדי השוואה בין סיפור הבריאה בפרשת בראשית ובין סיפור החלום כפי שמספר פרעה ליוסף, בפרשת מקץ. פרעה הרשע חולק כבוד לאלהיו הוא היאור, ומשנה מהחלום שראה ואינו מציין שגם הפרות הרעות עלו מן היאור. צא ולמד ממנו לכבוד שמים. ראו בראשית רבה ב, ויקרא רבה כד ט מה עוד לומדים מפרעה הרשע - קדושים תהיו, אבל יש גבול לקדושתכם: "אמר ריש לקיש: שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדים מפרשת פרעה הרשע. כתוב אחד אומר: והיית רק למעלה, יכול כמוני? אתמהא! תלמוד לומר: רק - גדולתי למעלה מגדולתכם. ואנו למדים אותה מפרעה הרשע: אתה תהיה על ביתי - יכול כמוני? תלמוד לומר: רק הכסא אגדל ממך - גדולתי למעלה מגדולתך. וזה: דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו - יכול כמוני? תלמוד לומר: כי קדוש אני ה' אלהיכם - קדושתי למעלה מקדושתכם. ואנו למדים אותה מפרעה הרשע: ויאמר פרעה אל יוסף: אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו וכו' - יכול כמוני? תלמוד לומר: אני פרעה - גדולתי למעלה מגדולתך". ראו מים אחרונים 3.

¹⁴ הקב"ה נותן אלוהות למשה על מנת שיכחיש עבודה זרה ויוכיח למי שנטל אלוהות לעצמו (פרעה) שהיא איננה ולא כלום. וכדברי תנחומא (בובר) וארא ח: "אמר הקב"ה: לפי שעשה את עצמו אלוה, לך והודיעו שאינו כלום בעולם". יש כאן נתינת אלוהות לשעתי לבשר ודם, על מנת שיכחיש אלוהות שבשר ודם אחר נטל לעצמו. יש כאן בברור הליכה על חבל דק. חזקה על משה שלא יפרש אלוהות זו לא נכון ויזכור תמיד את "גבוה מעל גבוהים" - לא רק פרעה, גם משה. אבל האם פרעה ישתכנע? האם הצופים מהצד, יהודים ומצרים, יפרשו זאת נכון? האם לא נזרעה כאן פורענות חטא העגל? ראו פסיקתא רבתי פרשה כא: "נאמרו עשרת הדברות כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, אנכי כנגד מכת דם ויהפך לדם יאוריהם (תהלים ע"ח מ"ד) - אל תאמר כפרעה: לי יאירי ואני עשיתיני (יחזקאל כט ג) - אל תאמר שאני בראתי עצמי". ובמדרש במדבר רבה יד ו: "וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' " (שמות ו ט) - למה צריך כאן לומר: אני ה'? אלא כך אמר הקב"ה למשה: אל תעשיתין אלוהו של פרעה, כמו שאתה אומר: ראה נתתיך אלהים לפרעה, היזהר להיות אלוהותי עליך. שלא עשיתין אלוה כי אם לפרעה לבדו". וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [ראה נתתיך אלהים לפרעה](#) בפרשה זו והראינו שם, בין השאר, שהפסוק בתחילת פרשתנו: "וידבר אלהים

בראשית רבה פרשה ק סימן א – לא אנחנו בראנו את נפשנו

"דעו כי ה' הוא האלהים" (תהלים ק ג) - רבי יהודה בר סימון ורבי אחא. רבי יהודה בר סימון אמר: "דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו" בראנו את נפשנו;¹⁵ לא כפרעה שאמר: "לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט), ורבי אחא אמר: דעו כי ה' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנו משלימים את נפשותינו.¹⁶

בראשית רבה פרשה סט סימן ג – אלוהי האמת מתקיים ע"ג הצדיקים

"והנה ה' נצב עליו" (בראשית כחי ג) - ר' חייא רבה ור' ינאי. אחד אמר: "עליו" - על סולם. ואחד אמר: "עליו" - על יעקב. מי שאומר: "עליו - על הסולם" - ניחא. אלא למי שאומר: "עליו - על יעקב" - מתקיים עליו.¹⁷ אמר ר' יוחנן: הרשעים מתקיימים על אלהיהם: "ופרעה חולם והנה עומד על היאור" (בראשית מא), אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם, שנאמר: "והנה ה' נצב עליו".¹⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: לאחר כל הדברים האלה, בפרט לאור מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן טז, שמות רבה פרשה ח סימן א, ב, ובראשית רבה סט האחרון לעיל, קשה ביותר להלום את המדרש הבא שמאשים את יעקב שעשה מעצמו אלוה. ראו בראשית רבה עט ת, פרשת וישלח: "ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלוהי ישראל (בראשית לב כ) - אמר ריש לקיש: אמר לו: אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים. ר' הונא בשם ריש לקיש אמר: אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך?! ולפיכך נענש יעקב בפרשת דינה. וכבר ניסינו להתמודד עם מדרש קשה זה בדברינו [המדרש המעצם](#) בדפים המיוחדים. ראו שם.

מים אחרונים 2: ראו ביחזקאל כח ב הפסוק על נגיד צור (חירם?): "בן אדם אמר לנגיד צר פה אמר אדני ה' יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים": ובישעיהו יד על מלך בבבל: "ואתה אמת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון: אעלה על במותי עב אדמה לעליון".

מים אחרונים 3: בחזרה למדרש בראשית רבתי ולמוסר שהוא מבקש שנלמד מפרעה שאין מזכירים את שם ה' על הרעה, רק על הטובה, נראה שהדרשן נסחף קצת ולהלכה אין זה כך. ראו גמרא ברכות לג ב: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". וברמב"ם הלכות ברכות פרק י הלכה ג: "שמע שמועה טובה מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם

אל משה ויאמר אליו אני ה' " הוא שובר מקדים לשטר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה" שבהמשך הפרשה ותזכורת למשה מי הוא "גבוה מעל גבוהים". ראו דברינו שם משלימים את דברינו כאן.

¹⁵ הפסוק המלא הוא: "דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשנו <ולא> ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו". כתיב "ולא" וקוראים "ולו". אבל ר' יהודה בר' סימון דורש (גם) את הכתיב "ולא" תוך קטיעת הפסוק אחרי המילה "ואנחנו" וחיבור לדרשה שהוא מציע: "הוא עשנו ולא אנחנו בראנו את נפשנו". מעניין לחשוב במי או במה נלחם כאן הדרשן? מי הוא בדורו שיש חשש שיחשוב שהוא בראה את עצמו כפרעה?

¹⁶ עם כל ההתחכמות בדרשה של: ולא - ולו שבפסוק, הרעיון עצמו הוא פשוט. "ראה נתתיך אלהים לפרעה" של משה, אינו יכול לשמש משקל נגד הולם ולדורות, לשחצנות הפגאנית של פרעה: "לי יאורי ואני עשיתיני". "ראה נתתיך אלהים לפרעה" היא תשובה לשעתה, בבחינת "עת לעשות" שסכנתה בצידה ומחייבת תזכורת מתמדת כפי שראינו בהערה 14. התשובה הפשוטה ולדורות היא: "ה' הוא האלהים" ממעמד הר סיני [ואליהו בהר הכרמל](#) ועד אמירת קריאת שמע ותהלים ביום יום. ראו אגב מקומה של דרשה זו בבראשית רבה פרשת ויחי בעת שיעקב מצווה לבניו ומברך אותם: "ויכל יעקב לצוות את בניו" (בראשית מט לג). ולפי המדרש, שם נתקנה קריאת שמע לראשונה: "ושמעו אל ישראל אביכם ... מכאן זכו ישראל לקריאת שמע" (בראשית רבה צח ג).

¹⁷ היינו לא ניצב פיסית, אלא מתקיים. ועדיין, כיצד ניתן לומר שהקב"ה מתקיים על יעקב? שהוא קיים בזכות יעקב? על כך באים דברי ר' יוחנן להלן.

¹⁸ ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מא פסוק א ויהי מקץ: "... ממלך זקן וכסיל - שהרי היה משתבח על אלוהו, שנאמר: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד על היאור. ומנין שהיאור היה אלוהו? שנאמר: הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור (שמות ז טו). הצדיקים מקיימין השכינה עליהם, שנאמר: והנה ה' נצב עליו (בראשית כח יג), ואומר: ויעל מעליו אלהים (שם לה יג). אבל הרשעים מתקיימין על אלהיהן, שנאמר: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד על היאור". ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מא: "עומד על אלוהו ומתוך שהיה מהרהר על משכבו ואומר לי יאורי (יחזקאל כט ג), שהוא אלוה, ואני עשיתיני (שם), ולא בגזירת היוצר. לכן נראה לו בחלום מעין הרהוריו, ראה שאלהיו נכבש תחתיו, שהצדיקים מקיימין השכינה עליהן, שנאמר: והנה ה' נצב עליו (בראשית כח יג), וכתיב: ויעל מעליו אלהים (שם לה יג). אבל הרשעים הראשונים עומדים על אלהיהם". הצדיק מפרסם את האלוהות בעולם, מביא את בשורתה, נושאה על גבו ומכריז בכל מקום אפשרי: "ה' הוא האלהים". הרשע משים עצמו מעל האלוהות, הוא כבש אותה ועומד מעליה. היא משרתת את תאוותיו ושאיפותיו. וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [סולם יעקב](#) בפרשת ויצא ובדברינו [מי מתקיים על מי](#) בפרשת מקץ.

הטוב והמטיב, שמע שמועה רעה מברך ברוך דיין האמת, וחייב אדם לברך על הרעה בטוב נפש כדרך שמברך על הטובה בשמחה שנאמר ואהבת את יי' אלהיך וגו' ובכל מאדך, ובכלל אהבה היתירה שנצטוינו בה שאפילו בעת שייצר לו יודה וישבח בשמחה". ראו גם שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכב סעיף ג. הדרשן של בראשית רבתי מבקש להוכיחנו מוסר מפרעה הרשע – ראו הדף אורות וצללים ביציאת מצרים – ביקש להוכיח ונמצא מוכח מעצמו. שהרי זו נקודה בולטת בהבדל בין תרבות מצרים (תרבות העמים?) ותרבות ישראל. תרבות מצרים מתייחסת בכבוד לאלוהיה ומייחסת להם רק את הטוב בעולם, כאשר המחיר הוא דואליזם היינו קיומו של אל רע לצד האל הטוב. ואת זה בדיוק מבקשת היהדות להעביר מן הארץ ולקרוא: ה' אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו. נקרא בעיון את המשנה והגמרא בברכות לג

משנה. האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים - משתקין אותו.
גמרא. בשלמא מודים מודים משתקין אותו - משום דמיחזי כשתי רשויות, ועל טוב יזכר שמך - נמי משמע על הטובה ולא על הרעה, ותנן: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה.